

Zim.sem. 1998-99

Úvodní kapitoly z ffie

28.9.98 (1)

1.01

Karlova universita, která se stává od letošního nebo od loňského roku vaší „almou mater“, se – kromě jiných způsobů devastace – musela téměř po čtyři desetiletí obejít bez teologických studií, jak asi víte. V Protektorátu Čechy a Morava (Böhmen und Mähren) se ovšem na pět let musela obejít dokonce beze všech studií vůbec, neboť byla – jako i všechna ostatní vysoká učení – „dočasně“ zavřena, ale to byla zůle okupanta. Theologie byla z universit komunisty vyloučena z „principiálních“, totiž ideových důvodů. A přece právě theologie téměř po dvě tisíciletí a dodnes je tou nejevropštější vědeckou disciplínou. Proč nejevropštější? Protože jediná ze všech věd, které známe, důsledně navazuje nejenom na staré řecké tradice, ale také na staré tradice hebrejské. Ti z vás, kdo právě začínají svůj první studijní rok, toto theologické evropanství pocítili na své kůži už o prázdninách: museli začít pronikat jak do staré řečtiny (byť do té lidové, do KOINÉ), tak do staré hebrejštiny. Latina na vás ještě čeká. Žádný jiný obor nejenom na naší pražské univerzitě, ale tím spíš na žádné univerzitě jiné po celém světě není tak důkladně evropský, měřeno počtem a výběrem starých jazyků. Schopnost číst s porozuměním hebrejštinu Starého zákona a řečtinu Zákona nového je nevyhnutelným a nenahraditelným předpokladem řádné myšlenkové práce theologa. Není to tedy jen předpoklad úspěšného zakončení studia, ale zejména samozřejmý předpoklad vaší odborné práce po jeho skončení. Ale rád bych šel dál: žádný Evropan není vlastně dost evropský, pokud nemá alespoň jistou znalost theologie, jisté vzdělání theologické.

1.02

Evropský charakter theologie ovšem nespočívá jen na základech jazykových, jak by se to zdála naznačovat významná úloha latiny jako jakéhosi středověkého „esperanta“, ovšem kdysi mnohem účinnějšího, než je esperanto dnes. Pro západní církve začíná skutečný návrat k hebrejštině teprve s novou dobou, ostatně dost obdobně (i když s trochou zpoždění) jako návrat k staré řečtině, podnícený renaissancí (znovu-narozením) a humanismem nové doby. Jazyk má pro myšlení obrovskou důležitost, jak si ještě ve vhodnější chvíli připomeneme, ale práv pro myšlení – rozhodující není jazyk, ale myšlení v jazyce. Zde můžeme vidět ten pravý důvod, proč jsou oba theologické jazyky důležitější než středověká latina: řečtina a hebrejština mají obrovský význam proto, že těmito jazyky, v nich a také z nich byly formulovány myšlenky, ano celé soubory myšlenek a celé myšlenkové tradice, které jsou pro Evropu stěžejní. Ve srovnání s řečtinou je latina jazykem druhotným, odvozeným a do jisté míry druhořadým (což je významnější než pouhá odvozenost – každý jazyk je přece odvozen z jazyka staršího, a o počátcích resp. původu jazyků nic spolehlivého nevíme). Druhořadost, subalternost jazyka vzhledem k myšlení je nepochybně čímsi relativním: jde o vztah, tedy relaci k myšlení a k myšlenkám. To znamená k něčemu, co není celý svět, ba ani celý člověk, celý lidský život. Jazyk, který je v jednom ohledu druhořadý, se může v jiném ohledu jevit jako prvořadý čili superiorní. (Příklad z naší doby: všechno se zdá naznačovat, že příštím celosvětovým dorozumívacím prostředkem bude angličtina, která tak bude plnit úlohu latiny ve středověku. Pro filosofii však je angličtina jazykem jen málo vhodným, zatímco pro literaturu, pro básnictví stěží najdeme angličtině nějakého konkurenta.) Naše přední pozornost musí být proto zaměřena na samo myšlení.

Evropské myšlení je založeno na dvou velkých myšlenkových tradicích. Musíme si proto položit otázku, která z těchto dvou tradic je ta základní a v jakém smyslu.

1.03

Běžné výklady dějin evropského myšlení (vlastně ještě v užším pohledu: západního myšlení) vycházejí zcela samozřejmě od starých Řeků, a jenom marginálně se zmiňují o tzv. myšlení orientálním, především čínském a indickém (jen výjimečně dalším). Pozoruhodnou odlišnost můžeme najít u Karla Jasperse, který sice nenapsal „dějiny filosofie“, ale tři tlusté svazky „Velkých filosofů“ (Die großen Philosophen, za jeho života – 1957 – vyšel pouze první, další dva téměř po čtvrt století – 1981). Mezi filosofy-zakladatele (Gründer des Philosophierens) zařadil až Platóna, a to vedle Augustina a Kanta. Jako první čtyři myslitele, které pojmenoval jako „směrodatné lidi“ (maßgebende Menschen), uvedl Sókrata, Buddhu, Konfucia a Ježíše. (V Nachlašu najdeme mezi „metafyziky myslícími od základu“ – „Aus dem Ursprung denkende Metaphysiker“ – vedle Anaximandra, Hérakleita, Plotina, Anselma a Spinozy také Laotse a Nagaržunu.) Oddíl o Ježíšovi zařadil do svých Dějin filosofie také Rádl, ale je charakteristické, že jej zařadil až na počátek středověku, nikoli do období helenismu. A už vůbec mi není známo, že by některý historik filosofie zmiňoval v počátečních výkladech starozákonní proroky jako myslitele, ačkoliv to nepochybně myslitelé jsou a ačkoliv rovněž nepochybně ovlivnili celou tradici evropského myšlení. To je svědectvím toho, že evropské myšlení je povětšinou chápáno redukovane jako myšlení vycházející od presokratiků, přes sofisty a Sókrata vrcholící v Platónovi a Aristotelovi. Potom dočasně v helenismu upadá sice do synkreze s orientálními mýty, nicméně v křesťanské recepci přežívá nejen úpadek řecké, ale i římské kultury a vítězně ústí v obrovském rozkvětu ve vrcholném středověku. Všechny tyto tradiční výklady chápou hebrejské myšlení jako cosi, co jen marginálně zbarvilo řeckou tradici, která není zdaleka jen filosofická, ale která po určitém vývoji ve středověku umožnila novověký rozkvět nejprve přírodních, ale později i mnoha společenských věd. A ve vědách je jejich historie jen okrajovým zájmem; rozhodující je to, co platí právě teď a co je tedy v souladu s nejnovějšími poznatky. Hledat kořeny toho, co vědu dělá vědou, je vědecky nezajímavé a je dobré snad ještě pro filosofa. Vědci nepěstují systematickou a už vůbec ne principiální reflexi svého počínání, zejména ne reflexi svých myšlenkových postupů a jejich stylu – nemají na to ani náležité prostředky, ale především nemají dojem, že by se o to měli starat.

1.04

Křesťané připustili – (vyložit proč! návrat k rozpolcenosti světa a života) – aby se vědy vymkly ze sféry toho, čeho se týká evangelium: připustili, aby se svět i život a myšlení rozpoltily znovu na dvojí oblast, a aby v nejednom ohledu platila jakoby dvojí pravda. Nevzali na vědomí, že opona chrámová se při Ježíšově umírání na kříži roztrhla od shora až dolů, jak můžeme číst zprávu první církve. Toto selhání křesťanů obviňuje stále i nás, kteří máme usilovat o jednotu

- netoliko ut omnes unum sint, ale také ut omnia unum sint, zejména vše, co my lidé děláme, jak své věci uspořádáváme.

1.05

1.06

1.07

1.08

1.09

1.10

- - -

6.10.98 (2)

13.10.98 (3)

20.10.98 (4)

27.10.98 X

3.11.98 (5)

10.11.98 (6)

17.11.98 (7)

24.11.98 (8)

1.12.98 (9)

8.12.98 (10)

15.12.98 (11)

5.1.98 (12)

12.1.98 (13)

19.1.98 (14)

3.11.98 (5)

a) pojem jako „informující“ (= vnitřně formující) program, jímž se akt myšlení může řídit (a lépe či hůře vskutku řídí) – potřebuje to určitý nácvik, trénink – dost podobně jako ve sportu

b) zvláštnost pojmu spočívá v tom, že je zcela jednoznačně a výlučně spjat s určitým „intencionálním předmětem“ – tím je charakterizována pojmovost řeckého typu – zatím nebyla žádná jiná zevrubně vypracována, ale to ještě neznamená, že tomu tak bude resp. musí být i nadále – jsou už náznaky změn

c) české slovo „předmět“ – metati před; historie termínů subiectum, obiectum a řecké počátky (HYPOKEIMENON) x substantia (substanční metafyzika)

d) „vnitřně formující“ tendence, uložené v jazyce (jazycích – Evropa a její specifičnost) – příklad: to, co se vyvíjí (mění), se nevyvíjí (nemění)

e) důsledky pro chápání (resp. nechápání) změny, procesu, vývoje, vůbec dění a událostnosti

f) metafyzický přístup ke změně (když se ukázalo, že kompromis je nutný – po Eleatech): definice změny – když něco, co bylo, už není, nebo když je něco, co nebylo (eventuelně obojí zároveň) – Aristotelés: změna je vždy změnou něčeho v něco (na okraj: je „nic“ také „něco“?)

g) to jsou ovšem dva konce, které k sobě nepatří - nově se musíme soustředit na dva konce, které k sobě náležejí: co je ona změna mezi nimi? Nikoli tedy vybraný bod (= abstrakce), nýbrž skutečné (událostné) dění

h) pojem události a událost jako intencionální „předmět“: model události !

a) Filosofie je záležitostí našeho vědomí, filosofovat lze jen na základě vědomí a v jeho rámci. Sám zrod vědomí je zatím naprosto nevyřešeným problémem a vlastně jako otázka nebyl dosud relevantně postaven a otevřen. Víme jen to, že vědomí muselo být ve velice dlouhodobém procesu kultivováno, a to na základě jakýchsi vlastních vynálezů a strategií. O počátcích kultivace vědomí opět nevíme prakticky nic a jsme odkázáni na více nebo méně pravděpodobné dohady. Trochu víc víme o závěrečných etapách údobí, kterému po vzoru starých řeckých myslitelů a v navázání na ně říkáme „mytické“. Filosofie se ustavila v kritické opozici proti „mýtu“ a „mytickému myšlení“, a to ve jménu tzv. LOGU, tj. ve jménu pojmového, „logického“ myšlení. Tam, kde nedošlo k podstatné proměně způsobu myšlení pod vlivem pojmů a pojmovosti, nemůže být řeč o filosofii.

b) Vědomí je charakteristické tím, že se bytostně vztahuje k něčemu, co není jeho součástí. Asi nejlépe to lze prozatím vyjádřit (zejména po Husserlově vzoru) tak, že vědomí jako akt, jako náš výkon, se vyznačuje vztahem ke svým „předmětům“. Tomuto vztahu, jímž se vědomí zvláštním způsobem upíná kamsi mimo sebe, mimo skutečnost svého výkonu, říkáme intencionalita. Výkon vědomí, tj. uskutečněné vědomí, je tedy intencionálním aktem, jeho intence je zaměřena na nějaký intencionální předmět. Takovým předmětem může být nepochybně nějaká reálná věc v našem bližším nebo vzdálenějším okolí, jak ji

můžeme smyslově vnímat, ale mohou to být také takové vztahy mezi věcmi, které smyslové orgány buď vůbec nevnímají nebo jen náznakově, tušením, nepřesně a zejména nekontrolovaně. To nás vede k tomu, abychom odmítli všechny senzualistické koncepce, podle nichž poznání začíná u jednoduchých smyslových vjemů (počitků, impresí apod.) a teprve poté abstrakcí dospívá k pojmům.

c) Vznik pojmovosti a ustavení pojmů nelze tedy z principiálních důvodů vykládat z neurofyzologie, protože to je záležitost jiné roviny a jiných kontextů, záležitost historická, kulturní. Ovšem to je jen fenomenologické stanovení, které neobjasňuje vlastní povahu oné zásadní rozdílnosti. Pomůžeme si proto schematem, z něhož bude patrné, jak intencionalita vědomí vůbec nenavazuje na fyziologii smyslových orgánů jakožto jejich pokračování a jakási nadstavba, ale že má zcela jiný zdroj. To, že intence vědomí vposledu konverguje s reaktivitou našich smyslových orgánů, je ovšem záležitostí mnohem starší, vlastně hluboce před-lidskou (máme-li pod slovem „vědomí“ na mysli něco tak širokého, že to můžeme připsat např. i zvířatům atd.), nicméně zásadní překážkou přímého zkoumání tu je ta zvláštní okolnost, že samo vědomí druhé bytosti – dokonce ani lidské – nám vůbec není přímo přístupné, že jedinou cestou tu je vciťování a vmýšlení, tedy něco, co už nějaké vědomí, myšlení atd. předpokládá. Vědomí je přístupné jen samo sobě a přes ono vciťování a vmýšlení také druhému vědomí. To, že si při mých výkladech – snad! – něco uvědomujete, že si něco myslíte, je leda má vlastní interpretace, ale smyslově přímo neověřitelná. Tak, jako vy nemůžete nahlédnout do mého vědomí a myšlení, tak ani já nemohu nahlédnout do vašeho. Nicméně, jak všichni víme, nezdá se to ve většině případů být zásadní překážkou vzájemného porozumění – pokud ovšem nevybočíme z rámce běžných zkušeností. Problémy nastávají všude tam, kde se budu pokoušet vám sdělit něco, nač nejste zvyklí, nač nejste připraveni anebo čemu se dokonce aktivně bráníte vzpěčujete.

Dokud slova, tj. jakési zvláštní, více méně komplikované zvuky (a později

Dokud slova, tj. jakési zvláštní, více méně komplikované zvuky (a později

d) Dokud slova, tj. jakési zvláštní, více méně komplikované zvuky (a později jiné typy znaků, např. písmo apod.) označují jen věci smyslově vnímatelné, na něž lze poměrně snadno odkázat, nemůžeme ještě mluvit o jazyku v pravém významu. Jazyk se ustavuje a uskutečňuje teprve vypravováním, tedy narativně.

f)

g)

h)

i)

j)

k)

l)

1.12.98 (9)

- a) pojem není jediným „programem“, formujícím zevnitř naše myšlení (informatio) – už proto ne, že izolovaný pojem není možný
- b) jaké jsou ony širší souvislosti? Tzv. logika se soustřeďuje jen na některé z nich: naše kritika nesmí zůstat jen u některých nedostatků, ale musí být založena široce
- c) *logika a dialektika: tradice orientovanosti na rozpory, které logika nedokáže překlenout – perspektiva: heuristická povaha dialektiky*
- d) *zásadní důležitost má však důraz na to, co přesahuje logické souvislosti: to je jednak taktika myšlenkové práce, zejména však její strategie*
- e) *předpokladem jak filosofické taktiky, tak strategie je myšlenková integrita postupu na několika úrovních (nejméně třech) – vše je možné jen díky reflexi*
- f) *v evropské tradici je reflexe nejen předpokládána, ale je nedílnou součástí myšlení (ovšem jako vnitřně formující – analogie k pojmu): taktika je přítomna už v samotném reflektujícím myšlení – není tedy teprve nějakým výsledkem, nýbrž musí být rozvrhována dopředu – jinak nelze provádět opravy*
- g) *logika zaručuje systematicčnost – bez té nelze řádně myšlenkově postupovat – úloha systému je však pouze instrumentální, pomocná, protože je vždy spojena s heuristikou a tedy také s chybami*
- h) *logika se vzpírá revizím, ale zároveň je umožňuje – pokud jsme ve svých reflexích náležitě kritičtí – otevřenost vstříc pravdě !*

(Hermeneutika – za Kranáta) 8.12.98 (10)

- a) žába a nehýbající se moucha; životní zájem x teoretický interes
- b) člověk jako divící se zvíře: údiv nad tím, co se nás „netýká“
- c) vědecký výklad (z fyziologie nervové soustavy atd.): odspodu
- d) oprávněnost opačné metody: jak se nám „věci“ dávají – „zpět k věcem samým“
- e) význam analýzy vnímání uměleckých děl – např. obraz, partitura, divad.hra
- f) vnějšek uměl.díla (= artefakt) x vnitřní svět díla samého
- g) jak pronikáme do vnitřního světa uměleckého díla: přečíst obraz atd.
- h) a „hermeneutický kruh“ (Gadamer)
- i) hermeneutická je celá filosofie – herm. není jen speciální metoda té či oné vědy – věci se nám „nedávají“ samy, ale my je musíme aktivně konstruovat
- k) to znamená, že musíme daleko překračovat pouhou recepci, pouhé impresy (i když bez impresí to nejde)

l) překračování je tedy podstatnou složkou porozumění (hermeneutického přístupu)

m) pojmové a terminologické rozlišení trojího typu „překračování“: transience (transeunce), transgresse, transcendence – vše jako akt, aktivita (eo, ire – gradus, transgredior – scando) – není žádných „transcendentních“ skutečností, jen akty

n) legitimní hermeneutický přístup musí proto být vždy reflektovaný, tj. vykládat nejenom to, k čemu přistupuje, ale vždy zároveň sám přístup

8.12.98 (10)

a) příklad: kamzík v Alpách a tři specialisté; ale: kamzík jako pravé jsoucnost

b) fenomén (jev): (pravé) jsoucnost se nikdy nejeví (neukazuje) „celé“ – Rádl (živé bytosti jsou „neviditelné“) – rozlišení úkaz x jev

c) Sofoklés (Aias): nezměrný čas rodí to, co bylo skryto, a zjevné opět skrývá

d) nejde však jen o „jevení“ v onom přítomném „hic et nunc“, nýbrž také a zejména o veškerou naši aktivitu (setkání, střet, zápas – celý život): jsme vždy zasazeni a sevřeni do chvíle, do podmínek a okolností, do doby

e) vedlejší produkt řeckého chápání THEOREIN a THEORIA: to, co se nemění

f) hebrejská (a křesťanská) tradice zdůrazňuje čas jako termín, čas úkolu, práce – jako něco přiděleného, uděleného, svěřeného (správcovství v evang.)

g) nutnost rozlišování: nežijeme uprostřed věcí (úkazů), svět není „skladištěm věcí“ (Masaryk), ale žijeme v událostech, uprostřed dění – a sami jsme též děním (dějeme se)

h) v dění není nejdůležitější, co se opakuje, nýbrž „to nové“ – Deuteroizaiáš contra tzv. vědecký přístup

i) „nové“ přichází nepozorovaně, nezjevně – zjevným se stává teprve později, když už není tím vskutku „novým“ – pozitivní a negativní důsledky

k) všechno přichází z budoucnosti – ze světa toho, co „ještě není“

l) kdo neporozumí skutečnosti tak, že do ní zahrne jak to, co už není, tak to, co ještě není, počíná si lidsky (nejen vědecky) nedostatečně

Úvodní kapitoly z ffe 19.1.98 (14)

- a) nutnost samostatného studia – dějiny ffe a její obory a struktura
- b) hlavní důraz ovšem není na vědomosti, ale na způsob myšlení
- c) ffe je především reflexe: systematická, kritická, principiální
- d) předpokladem filosofování je vynález pojmů a pojmovosti – ale ten je od počátku zatížen některými „mouchami“
- e) abychom se mohli orientovat nově, musíme dobře znát řecký typ pojmovosti
- f) reflexe je třeba podrobovat nikoli jen jednotlivé aktivity, ale také aktivity dějinné – proudy, které nás „nesou“ – musíme dokázat mít plachty a kormidlo (= žít a myslit z rozdílu a často rozporu mezi proudem vody a prouděním vzduchu, tj. mezi tradicí a nových „duchem“)
- g) ffe má svou esoteriku, své náročné myšlenkiové laboratoře atd., svou odbornost a profesionalitu – to je třeba respektovat, ale:
- h) filosofie se nikdy nesmí stát pouhou odborností: musí si zachovat nejen teoretický vztah k celku, ale živý vztah k životu společnosti v dané době a také k jednotlivému, každodennímu lidskému životu – a ovšem musí pamatovat na to, že má být k dispozici také a snad především vědcům všech oborů a vůbec intelektuálům všeho druhu (tj, nestat se nějakým novým pseudonáboženstvím pro lid)
- i) perspektiva: tak jako každý člověk musí umět číst, psát a počítat, dnes také pracovat s počítačem, musí být každý vyškolen filosoficky (proti technizaci života a myšlení)